

HELENA NECHCE HADA

Většina lidí se domnívá, že neslyšící lidé sice nemohou slyšet (tudíž spontánně se naučit mluvit), ale že mohou bez problémů číst a psát. Vždyť zrak a ruce mají „zdravé“, nebrání jim tedy žádná fyzická překážka. Je to opravdu tak?

Češtinou českých neslyšících pisatelů se čeští lingvisté začali zabývat teprve v posledním desetiletí. Za tuto krátkou dobu došli na základě studia zahraniční literatury¹ a na základě zkoumání vzorků textů českých neslyšících různého věku, pohlaví, vzdělání, typu a stupně ztráty sluchu k některým zajímavým výsledkům.

Pro potřeby čtenářů tohoto čísla ČDS byl sestaven tento stručný a značně zjednodušený přehled základních rysů, které dosud byly zaznamenány v textech českých neslyšících autorů:

- Je velmi zvláštní, že **texty jsou pozoruhodně – a z pohledu slyšícího rodilého Čecha zcela neobvykle – jednorodé**. Ze zkoumaných textů se v podstatě nedalo vyčíst téměř nic o věku, o pohlaví, o typu a stupni ztráty sluchu² autorů, o adresátech ani o oficiálnosti/neoficiálnosti či o veřejnosti/soukromnosti textů. Jediné rozdíly, zato velmi nápadné, byly shledány mezi pisateli s různým vzděláním³ a mezi autory, se kterými bylo komunikováno výlučně audio-orálně, a těmi, kteří ke komunikaci používali také český znakový jazyk. Autoři, kteří od útlého dětství používali ke komunikaci se svým okolím český znakový jazyk a odděleně od něj i psanou a mluvenou češtinu, psali většinou mnohem lépe, raději a srozumitelněji než autoři, kteří byli (hlavně s rodiči a s pedagogy) nuceni komunikovat výlučně mluvenou a psanou češtinou. Jako ilustraci pro toto zjištění přináším tři ukázky:

Ukázka 1: Dospělá neslyšící žena popisuje průběh soudního procesu

„Helena říká soud vypravuje opravdu bez lže. Helena byla pořádká a uklízeta, žehliče, vařit. Helena je hodná. Nechce hada. Nemám radost manžel. Důvod něco. Pitoma manžel opakování dvakrát kopec a bije tobě Helena. Důvod bez. Helena moc děkuje.“ (Strnadová 1998, s. 246)

¹ Česky a slovensky psaná literatura k tomuto tématu před deseti lety téměř neexistovala. Jedním z důvodů může být to, že komunikací lidí s vadami sluchu se u nás až do té doby zabývali výhradně lékaři a speciální pedagogové.

² Byly analyzovány texty převážně prelingválně neslyšících autorů.

³ Ne vždy, ale poměrně často, se texty českých neslyšících úměrně s (aktuálně!) dosaženým vzděláním autorů přibližovaly obvyklým českým textům autorů slyšících. Vzhledem k tomu, že většina české neslyšící populace končí své vzdělání ve středních odborných učilištích, kde se důraz klade hlavně na zvládnutí řemesla, bylo relativně častým jevem, že nejlépe neslyšící lidé psali na konci docházky do základní školy. Pak se jejich psaná čeština od běžné „české češtiny“ opět vzdalovala.

Ukázka 2: Student střední školy s maturitou, t. č. na praxi, posílá fax svým spolužákům ve škole

Ahoj studentíci

Díky za fax. Mám se fajn a praxi se mi dobře jde.

Lístek do divadla má Fedor Krajčík, přece jsem dneska volal Gábině Houdkové, která bude tlumočit v divadle a prodává lístky. Gábina mě řekla, že ve středu dala Fedorovi lístky pro Vás.

Divadlo začíná v 19⁰⁰ hod v sobotu 8.5.1999 – Divadlo na Zábradlí.

Já tam nepůjdu, ale přijdu za Vámi setkat! Ale ještě nevím, jestli budu mít čas, doufám!

FEDOR (ZEDON) MÁ LÍSTKY DO DIVADLA!

Zatím

Čau

David

Ukázka 3: Sedmiletá holčička si sama pro sebe napsala příběh

Příběh o Martinovi

1. 19/98 1198
1398 1498

Byl jeden Martin a ten Martin měl
bratra a ten brat se jmenoval Hyrek
a spolu se hnaly s mičkem^{v léte} Martin
byl za plotem a Hyrek byl na zahradě
a ten miček spadl do a Martin
tam taky skočil a najednou Martin
zmešil a uviděl lodě a ještě kousek
dál byly borůvky a Martin seděl
na lodě a plaval přes řekou k borůvky
a tam stál žízala a ta žízala řekla
Martinovi že nesmí jít borůvky že já hlídám
ale já mám doma borůvky a já ti to
dám a Martin šel k žízalovo domu a
žízala povídala a zavřela Martinovi
a řekla budeš sloužit mě a žízala
spala a Martin vzal všechny obleší
a hodil do bahni a žízala právě

Probudila a ~~u~~ chtěla ~~u~~ ubova t
Martinovi ale Martin začal chlebat
a okolo letěl kos a usišel a letěl
a seděl žízalu a Martin chytl za
křídla a kos letel dále Martin
uviděl kytku a pustil a spadl
^{do} té kytky a šel doviš a uviděl
želevy a želevy řekly že nemůžou
tady dusat protože přichnou vejáci
a opravdu už přily vejáci Martin
Schoval do stane ~~od~~ od želvy a
vejáci vůbec nepostaly a nepodily
a odesily a Martin šel dál a šel ven
a uviděl strom a zeptal se jisti
může tady růst a strom odpovel nemůžeš
protože přijou vejáci a ^{želevy} Martin
a tam bydel kytek a ten kytek
povídal nemůžeš tady zůstat ale schoveš
tady a potom Martin

uviděl ~~je~~ jesenku a ona povídala 3
 tu máš kubičko počíte koukej na
~~100~~ kubičko a Martin vsal kubičko a hodil
 na zem kubičko ~~zaryl~~ kubičko a hodil
 22 ~~ní~~ a už šel ven a vesil se
 uviděl svého bratra Hynka a už
 byla zima Martin s Hynkem ~~ma~~ a už
 sáňkovaly a Martin přel za plotem a
 zlomil se mu nos a Martin a musel
 jít ~~do~~ ^{do} ~~dodanka~~ dodonovi a už byl známi
 a potkaly kamarady a spolu udelaly
 války z bláta a všechny ^{ch} všechny děti
 utály dolů s blátem a vrátily se
 domů s blátem.

KONEC PŘÍBĚHU

~~Mapis~~ Mapis jstí se tobe ~~líbí~~ ^{líbí} líbí?
~~andrie~~ ~~ano~~ ano
 Martin ANO MĚ JE TO MOC
 Hanu ANO
 Maja ANO A LÍBLÍ
 přeste jsem to nemuč ~~PS~~ TAKOVA ~~príb~~

- Nelze říci, že všichni neslyšící lidé píší stejně (viz ukázky výše). V analyzovaných textech však byly identifikovány jisté rysy charakteristické pro mnohé texty českých neslyšících autorů; pro zpřehlednění a zjednodušení je možno rozdělit je do dvou kategorií⁴:
 - **1) Zvláštnosti textu vzniklé patrně nevhodnou výukou češtiny⁵:**
 - přidání nadbytečných slov (často *si, se, předložek*) (*Mám se fajn a praxi se mi dobře jde.*),
 - absence nezbytných slov⁶ (často *si, se, předložek*),
 - záměna slov (*mouka hladká a drsná⁷, dvakrát kopec⁸*),
 - kratší texty,
 - krátké věty,
 - absence souvětí,
 - časté opakování slov (malá slovní zásoba), nepoužívání synonymních vyjádření, neznalost antonym, neznalost vztahů významové podřazenosti a nadřazenosti,
 - záměna slovních druhů (*Princ má hodně bohatě., Měj se hezky a hezký vyspinkej si.*),
 - absence abstrakt, přemíra konkrétních substantiv,
 - časté opakování několika málo větných vzorců a tzv. nosných frází (*Vidím psa. Vidím pána. Vidím paní.*)⁹,
 - velké množství často se opakujících stereotypních frází, často i v projevech různých neslyšících autorů (tzv. razítkování),
 - text působí strnulým (neosobním, mrtvým) dojmem,
 - absence koheze a koherence; mechanické vrstvení slov a vět za sebou (viz ukázka 1),
 - používání zejména oznamovacích vět,
 - absence přímé řeči,
 - absence trpného slovesného rodu,
 - komolení slov (často podle toho, co lze odezřít: *ulákat¹⁰, želeva¹¹, brečet¹², ubovat¹³, Závič¹⁴*, dále chyby v čárkách a háčcích: *mam rádot, ztrátila, vídím, nevědelá, Nechce hada¹⁵.*, přehazování či vynechávání písmen či celých slabik: *jestli¹⁶, koloč¹⁷, dvakrát kopec¹⁸, Helena byla pořádka a uklízeta, žehliče, vařit.*)

⁴ Často se však nedá určit příčina „chyby“ a mnohdy bývá možných interpretací více.

⁵ Jde tedy o zvláštnosti v textech vzniklé při monolingvální výuce češtiny.

⁶ Často se nedá přesně určit, o jakou „chybu“ se jedná.

⁷ Mouka je hladká, nebo hrubá.

⁸ kopanec

⁹ Časté věty se strukturou podmět – přísudek, popř. podmět – přísudek – příslovečné určení.

¹⁰ hulákat

¹¹ želva

¹² brečet

¹³ hubovat

¹⁴ Závišť – zde autorka píše, co vidí a vyslovuje – skupinu hlásek *šť* vyslovit neumí.

¹⁵ Nechtěla jsem se hádat.

¹⁶ jestli

- střídání singuláru a plurálu (tykání a vykání) v rámci jednoho textu,
 - chyby ve valenci sloves (*Ještě nemám v práci, nemohu najít v práci. Zatím asi prádelnu pracuji.*)
 - chyby v předložkových pádech (žádná/špatná předložka nebo žádná/špatná koncovka) (*Já půjde ty domů.*¹⁹, *Okolo v les blízko u pták.*),
 - neznalost rodu substantiv, následně chyby ve shodě podmětu a přísudku, ve shodě adjektiv se substantivy atd. (*Pitoma manžel opakování dvakrát kopec.*)
 - vyjadřování se o sobě samém ve 3. osobě singuláru (viz ukázka 1),
 - neznalost pravidel slovtvorby.
- **2) Interference z českého znakového jazyka** (nebo jiného vizuálně-motorického nebo kombinovaného audio-orálního a vizuálně-motorického komunikačního systému²⁰ používaného neslyšícími dětmi mezi sebou nebo mezi neslyšícími dětmi a jejich slyšícími rodiči či pedagogy):
- absence spony (*škola malá, Renata fajn holka.*),
 - záměna sloves existence a vlastnictví *být* a *mít* (*Měla překvapená.., On má smutný., Princ má hodně bohatě., Pepa je hodně peníze.*),
 - záměna spojek vyjadřujících důsledků a příčinu (*ty bylo bere deštník, proto prší*),
 - vyjadřování příčiny/důvodu slovem *důvod* (*Mlha důvod špatně vidí na tobě.*²¹),
 - vyjadřování časových podmínkových vztahů spojkou *potom* (*Bude dělám zapojit dobře, potom žárovka svítí.*),
 - lexikální vyjadřování času, způsobu, vidu (*Minulý chodit na vánoce., Ty bude vidí strom.*),
 - absolutní zápor vyjadřovaný slovem *vůbec* (*ve škole vůbec líbilo*),
 - zvláštní slovosled (*Já neví kolik roků ty., Hlavně vydělávám peníze než nic.*)
 - nadbytečné používání zájmen (lexikální vyjadřování slovesné osoby) (*Ty bude vidí strom., Já půjde ty domů.*)

Po tomto stručném souhrnu možná na některé čtenáře padla skepse a beznaděj. Je opravdu zarážející, že existují Češi, kteří vlastně vůbec neumějí česky. Jsou však (naštěstí) i takoví neslyšící, kteří česky umějí celkem dobře (viz ukázky 2 a 3 a texty označené v tomto čísle ČDS); je jich zatím ale zoufale málo, výrazně více je bohužel těch, kteří píšou jako Helena (viz ukázka

¹⁷ kolotoč

¹⁸ kopanec

¹⁹ Půjdu/přijdu k tobě domů.

²⁰ Viz heslo *orální výchovné a vzdělávací systémy sluchově postižených* v textu *Nerozuměli jste některému termínu nebo zkratce?* v tomto čísle ČDS.

²¹ Protože je mlha, vidím tě špatně.

1). Doufejme, že i díky oboru Čeština v komunikaci neslyšících bude vzdělaných a češtinu ovládajících neslyšících u nás rychle přibývat.

Literatura

- ČERVINKOVÁ, I. *Předjetí hluchoty v úpravách českého učebního textu*. Diplomová práce. Praha: ÚČJTK FF UK, 2001.
- MACUROVÁ, A. ... *protože já bavím spolu vypravovat (Komunikace v dopisech českých neslyšících)*. SaS, 1995, roč. 56, s. 23–33.
- MACUROVÁ, A. *Jazyk a hluchota*. SaS, 2001, roč. 62, s. 92–104.
- MACUROVÁ, A. *Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky)*. SaS, 1994, roč. 55, s. 121–132.
- MACUROVÁ, A. *Náš – jejich jazyk a naše vzájemná komunikace*. Naše řeč, 1994, roč. 77, s. 44–50.
- MACUROVÁ, A. *Naše řeč?* Naše řeč, 1998, roč. 81, s. 179–188.
- POLÁKOVÁ, M. *Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty)*. Diplomová práce. Praha: ÚČJTK FF UK, 2000.
- RACKOVÁ, M. *České sloveso v psaných projevech českých neslyšících*. Diplomová práce. Praha: Katedra českého jazyka FF UK, 1996.
- STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. Hluchota a jazyková komunikace*. Praha: FF UK, 1998.